

УДК 792.072.3(477)''1905/1907''(045)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8882-3957>
DOI: 10.34026/1997-4264.34.2024.305183

Владимирова Наталія Вікторівна,
член-кореспондент НАМ України, доктор
мистецтвознавства, професор, професор
кафедри театрознавства. Київський
національний університет театру, кіно і
телебачення імені І. К. Карпенка-Карого.
Київ, Україна

Nataliya Vladymyrova,
Doctor in Art Studies, Professor.
I. K. Karpenko-Karyi
Kyiv National University of Theatre,
Cinema and Television. Kyiv, Ukraine

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА СПАДЩИНА ІВАНА ТРУША: ТЕАТРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядається літературно-критична спадщина відомого українського художника і критика Івана Труша (1860–1941). Акцентовано на дописах митця, вміщених на сторінках часопису «Артистичний вісник», які дають змогу виявити театрознавчий аспект його критичної спадщини. Аналіз численних публікацій та відгуків Ів. Труша засвідчує, що він чітко бачив ті проблеми та перешкоди, які гальмували розвиток українського театру, намагався здійснити порівняльний аналіз його діяльності із зарубіжними колективами, зокрема – польськими труппами. Особливе зацікавлення викликало у Ів. Труша питання входження до репертуару творів іноземних драматургів, що, на його думку, створювало певні виклики для акторів української сцени. Ці постановки потребували більшого фінансування театральних труп, що мало б забезпечити, як пошиття та утримання гардеробу для дійових осіб, так і гонорари акторів. Ситуація, що склалася на той час навколо цього питання, викликала гіркі роздуми митця щодо подальшого динамічного розвою українського театру, який, був переконаний Ів. Труш, спроможний сприяти як піднесенню національної культури, так і самосвідомості нації. У статті також наголошено на полемічних думках автора, що виразно перегукуються з окремими соціально-мистецькими проблемами сьогодення.

Ключові слова: літературна творчість Івана Труша, національна культура, український театр, драматургія, музейна справа, освітянська місія.

Постановка проблеми та її актуальність. У 90-ті роки ХІХ століття на сторінках україномовної львівської преси дедалі частіше починають з'являтися різноманітні дописи – рецензії, відгуки, критичні статті, де доволі детально висвітлювалися ті мистецькі події, що відбувалися не лише у місті, а й далеко за його межами. Авторами багатьох таких матеріалів нерідко виступали самі митці – актори, режисери, композитори, драматурги, архітектори, що ще більш акцентувало

та увиразнювало важливість усіх видів мистецтв у театральному синтезі. Такий підхід, безперечно, сприяв більш активній інтеграції українського театрального мистецтва до західноєвропейської театральної культури, а також наголошував вагомість постатей тих українських митців, які рухалися саме таким шляхом.

Метою дослідження є вивчення та аналіз дописів відомого українського художника Івана Труша (1860–1941), який на межі ХІХ–ХХ століть

матеріалами, що з'являються на сторінках періодичної преси Львова, презентує себе потужним критиком мистецтва. Особлива увага у розвідці приділена тим його статтям, які виявляють театрознавчий аспект зацікавлень Ів. Труша та увагу до проблем національної театральної культури. **Методологія** статті базується на джерелознавчому, історичному та узагальнювальному методах.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зазначити, що саме Ів. Труш у згаданий період ініціював та організував у Галичині низку мистецьких професійних товариств, художніх об'єднань, журналів, вісників і часописів: «Товариство для розвою руської штуки» (1898), «Будучність» (1899), «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки» (1905). До останніх належить й «Артистичний вісник», журнал, який митець редагував упродовж усього часу його існування (1905-07 рр.) і на сторінках якого зосереджена вагома частка його літературно-критичної спадщини.

Вже в одному з перших номерів «Артистичного вісника», наголошуючи місію культури у становленні національної свідомості, Іван Труш декларує, що «...початок національного руху дала штука (література), а не якийсь економічний або політичний подвиг; а навіть сили, що працюють нині на всіх місцях національної ниви, приєднали нам не політики, а літератори – вони ж нам дали перевагу над галицькими москвофілами, навіть як політичній масі» (Труш, 1905, с. 7). Перелічуючи завдання, що стоять перед новим виданням, митець обіцяє, що його мета буде «головно популяризувати серед нашої суспільності те, що витворено в Європі». Такі чинники, на його думку, допоможуть більш динамічно сформуватися й національній культурі, а коли вже «виповнять свою задачу і наша громада почує легіт незнамого й досі вітру з запашних лугів, напевно не скаже, що занадто багато цвіту, а бажатиме його більше» (Труш, 1906, с. 7).

Артикулювавши освітянську місію часопису, зауважимо, що, справді, саме «Артистичний вісник» завдяки зусиллям його авторів – С. Людкевича, І. Франка, Ф. Колесси виступив «...пожаданим органом усіх інтелігентних Українців, усіх українських товариств музичних і товариств для плекання штук пластичних, усіх артистів музики, композиторів, драматичних артистів, усіх малярів, різьбарів і артистичних сницарів, усіх люби-

телів штуки, – всіх, кого хоч крихітку обходить сучасний рух в артистичнім світі, та хто хоче про всякі нові здобутки та течії на полі артистичної творчості людського духа інформуватися»¹ (Труш, 1905, с. 50). Відчуваючи потребу українців у періодичних часописах, Ів. Труш одразу декларує й таке його завдання – стати своєрідною сполучною ланкою між різними товариствами, поодинокими музикантами, композиторами та артистами. А однією із заporук здійснення такої мети він вважає розміщення на сторінках часопису «фахових статей з обсягу музики, театру, малярство, різьбарства і артистичного промислу, звертаючи спеціальну увагу на галузі штуки, плекані на території України». Важливим, на наш погляд, є й те, що у цій же програмній статті першого номеру журналу Ів. Труш висловлює стурбованість щодо проблеми формування «артистичного смаку у нашої театральної і концертної публіки. В цій цілі, – декларує митець, – буде Редакція поміщувати принагідно статті знавців музики і драматичної штуки». Обіцяючи презентувати широкому загалові все «добре і гарне, вітаючи з радістю все, що нове і гідне», водночас митець забор'язується «п'ятувати критичним методом усе, що стоїть у дорозі до духовного розвою нашої нації, все, що стоїть опором на дорозі до тої високості, де горить огонь чистої великої штуки, великих духовних інтересів» (Труш, 1905, с. 50). Одразу зазначимо, що, справді, не зважаючи на невеликий срок існування, саме часопис «Артистичний вісник», відіграв провідну роль у формуванні естетичних смаків шанувальників мистецтва Галичини, підняті рівня духовної культури регіону.

Літературно-критичний доробок Ів. Труша, вміщений на сторінках «Артистичного вісника», доволі різножанровий: тут і невеликі есе-замальовки, і розгорнуті аналітично-критичні статті, і зауваження з приводу тієї чи іншої мистецької проблеми, що привертала увагу не лише місцевої, а й західноєвропейської публіки. Слід наголосити, що, залучаючи до кола власних інтересів західноєвропейські культурні процеси, Ів. Труш був переконаний, що одним із головних завдань «Артистичного вісника» є «популяризувати серед нашої суспільності те, що витворено у Європі. Дома будуть ці цивілізаційні чинники прикладати руки до сформовання тієї фізіономії, яка тепер заледве зачинає вирина-

¹ Тут і далі збережено правопис та окремі виділення Ів. Труша.

ти із грубої брили, а виразно скристалізується вже в недалекій будучності – до формовання української штуки. Коли сі нові гості хоч у часті виповнять свою задачу, і наша громада почує легіт незнаного їй доси вітру запашних лугів, напевно не скаже, що занадто багато цвіту, а багатиме його більше», – стверджував митець (Труш, 1905, с. 7).

Одним із найбільш важливих дописів митця, що засвідчує його глибоке розуміння важливості збереження національної спадщини і подальшого розвитку духовної культури українського народу, вважаємо його статтю «Потреба українського музею». Появу цього матеріалу спричинило рішення надати галицькій крайовій автономії краківського замку Вавель для перебудови його, як пише Ів. Труш, «на пам'ятник польської минувшини». Нагадуючи про те, що Краків має вже декілька потужних музейних установ, перелічуючи музеї Праги, автор робить висновок, що на запитання: «“Чим ви були і що ви є”, можуть сі народи показати на свої монументальні споруди і сказати: “Там половина відповіді на ваше питання”». А далі читаємо такі гіркі і болючі запитання від автора допису: «Куди піде Українець, коли захоче приглянутися творах українських рук і народного духа? Де має наш чоловік наглядний доказ, що ми не провінціальна громадка, що обслуговує матеріальних і духовних панів Москалів і Поляків?» Іван Труш не може примиритися з ситуацією, коли український дослідник мусить їхати до музеїв інших країн і там вишукувати і вивчати старовинні українські ікони, писанки, гуцульські вишивки. Він переконаний у необхідності організації етнографічного музею у Львові, адже «се пекуча потреба останніх літ нашого культурного розвитку». До речі, митець прекрасно розуміє всі перешкоди, що можуть виникнути на шляху втілення такої благородної ідеї. І, на жаль, вони полягали не лише у відсутності матеріальної підтримки, а й у відсутності, як вказує Ів. Труш «у сеймі ні одного чоловіка, що доріс до становища посла і розумів народні потреби. Се одна з найтемніших точок нашого парламентського життя», – підсумовує він. Чи бачив митець хоч якийсь вихід з такого становища? Так: «пожертвовання одним або кількома людьми більших сум на сю ціль» – тобто пошук меценатів. Заглядаючи далеко уперед, акцентуючи важливість музейних установ у процесі позашкільної освіти молоді, Ів. Труш висловлює сподівання, що суспільство все ж таки «прийде

до переконання про конечну потребу устроєння українського музею у Львові і постарасться знайти фонди на цю ціль, або найдуться одиниці, що його збудують власним коштом – довго нас будуть показувати чужі пани в с в о і х музеях, як показують культуру Тунгузів, Готентотів, Індіян і т.п.» (Труш, 1905, с. 65-66).

Порівняльний аспект щодо визначення місця української культури відносно польської виразно проступає й у статті Ів. Труша «Новий театральний будинок і вигляди на будуче». Пригадуючи відвідини у Кракові одного з театральних приміщень, митець одразу висловлює пересторогу щодо звички українців копіювати все польське. «Наша публіка імітує Поляків в їх найдурніших боках товариського життя, – зауважує Ів. Труш. Ся хиба не дасться у нас усунути, на всякий случай не скоро, просто з тієї простої причини, що наші люди не хочуть бути “чимсь гіршим” як Поляки». Висловивши таку думку, митець закликає, насамперед, ретельно продумати архітектурний проєкт майбутнього приміщення, враховуючи присутність у ньому різної публіки – тієї, що буде заповнювати партер і тієї, яка зможе розташуватися у ложах. Звісно, висловлюючи такі побажання, Ів. Труш прекрасно розумів, що рівень театральної культури забезпечить, передусім, не театральне приміщення, а національна драматургія. З цього приводу він іронічно зауважує: «Vos ropuli obіцяє, що з двигненем театрального будинку зачнуть наші літератори творити ліпші драми, немов би драматургія мусіла в будучності достроїтися до висоти будинку». І далі: «Драматургію підносить не будинок, а інші чинники, передовсім таланти, які у нас є». Чітко вказує митець й на ту головну причину, яка, на його погляд, гальмує розвиток національної драматургії. Це – відсутність «артистично-культурної традиції. На жаль, про неї тепер говорити передчасно, бо така історія не за нами, а перед нами, як перед нами ще довгі літа, які ми повннні використати для піднесення урвня інтелігенції нашої суспільності, а тим самим піднесення урвня нашої літератури взагалі, спеціально ж – літератури драматичної» (Труш, 1905, с. 49-50).

У наступному дописі – «Наш проєктований театр», продовжуючи осмислювати сутність національно-історичної і культурної еволюції, Ів. Труш розвиває власний критичний погляд на стан тогочасної української драматургії: «Наша драматургічна штука дуже односторонна, бо обмежуєть-

ся головно на мужицькім стані, який бере вона за односторонно, не втягуючи у свою царину цілого його життя-буття та не поглиблюючи його мужицької душі». І тут же, не заперечуючи проти входження до репертуару українського театру творів драматургів інших країн: «І справді нема й тепер на світі поважного театру, який стояв би лиш місцевою національною драматургічною літературою», Ів. Труш робить вельми цікаве спостереження, зауважуючи, що «з заграничною літературою входять на нашу сцену королі, князі, мільонери, фабриканти, декаденти всякого сорта, поминувши уже всякі національні не наші типи». Такі обставини, на думку митця, можуть стати своєрідним викликом для акторів, адже «...бідний наш артист, що часто не має кілька шісток на обід, не може поставитися в роллю мільонера, як не відчуває інтелектуального стану декадента людина, що заледве перейшла “бу-квар” народної школи». Акцентувавши на скрутному положенні українських митців, на відсутності не лише професійної, а й, часто-густо, будь-якої освіти, Ів. Труш звертає увагу й на матеріальний бік справи, вказуючи, що «Для типів заграничної драматичної літератури треба справити спеціальну гардеробу, яка коштує як не кількасот, то що найменше кількадесят тисяч гульденів разом із декораціями» (Труш, 1905, с. 33).

Вказавши на декілька перешкод, що, на його думку, гальмують розвиток національної сцени, Ів. Труш зосереджується на функціях такої поста-ті, як директор театру, встановлюючи оціночну планку його діяльності на надзвичайно високому рівні: «Завдання директора театру се не посада університетської катедри, яку може обняти в крайнім разі і не учений – сю функцію може взяти на себе лишень людина з великим інтелектом і великим знанням світової, спеціально же драматичної літератури і знанням людей, а при тім усім ознайомена з театральним життям». Митець категорично стверджує, що директор театру – то не посада, а «завдання, яке може сповнити лишень чоловік, що визначається сильною творчою енергією», людина, яка постійно стежить за усіма про-явами навколишнього життя, яка різниться все-стороннім розумінням людської природи у всіх її проявах. «Такого чоловіка у нас трудно найти, а може й цілком нема», – констатує на завершенні статті Ів. Труш. Втім, він висловлює й сподівання, що «видати може його доперва наша суспільність,

коли буде культурнішою і багатішою» (Труш, 1905, с. 33-34).

Нарешті, останній матеріал, що привернув нашу увагу в контексті виявлення театрознавчо-го аспекту літературно-критичної спадщини Івана Труша, – це його допис «Ювілей», надрукований у №№ 7-8 за 1905 рік. У нашому дослідженні ми свідомо опускаємо окремі висловлювання митця, що вміщені у першій частині допису і де йдеться про окремі морально-етичні засади інтелігенції та ті методи, які надають можливість окремим індивідуумам та представникам певних прошарків населення «розпоряджаючись сильними ліктями і мідяним чолом», нав'язувати іншим свої правила поведінки і цінності. Наведемо лише одне з висловлювань Ів. Труша, що вкотре засвідчує його стурбованість процесами самоідентифікації українського народу: «Обсада впливових і добре платних посад буває часом найбільше разяча там, де панує одна нація над другою» (Труш, 1905, с. 81).

Замислюючись над тим, яким чином можливо визначити цінність того чи іншого твору мистецтва, критик зауважує: «Великих творів штуки літератури часто не можна навіть оцінити на франки чи гульдени. Хто може визначити платню від аркуша за “Гамлета” Шекспіра; за “Вину і кару” Достоевського; за “Фавста” Гете або за твір Ніцше “Що казав Заратустра?” Коли б “Острів смерті” Бекліна оцінити на 1000 разів більшу ціну, як за картину заплачено, все таки буде твір недооцінений. Літературні твори головно, не потраплять часто співчасні оцінити як слід, але їх й зрозуміти», – вважає Ів. Труш (Труш, 1905, с. 81).

Далі, виявляючи причини, що змушують різні народи святкувати ювілеї видатних митців або ж увічнювати їх у пам'ятниках, Ів. Труш наводить дві, абсолютно протилежні, на перший погляд, позиції. Це, на його думку, «національне почуття гідності або просто національна порожність, як коли». Напрочуд цікавими й актуальними видаються сьогодні ті приклади, якими митець підкріплює цю свою тезу. Наведемо їх без скорочень, враховуючи, звісно, й суб'єктивність Ів. Труша у визначенні ним окремих мистецьких пріоритетів:

Виставили Поляки Міцкевичові аж три великі пам'ятники, оминаючи більшого артиста, яким був Словацький, а то тому, що Міцкевич є ближчий польській суспільності як духовно-суспільна вдача. Москалі гучно святкували 100-літній ювілей Пушкіна, не тому, що він був великий поет –

мало хто з ювілянтів його знає як письменника, а тому, що її література, а властиво велика літературна доба зачинається від нього. З подібних мотивів святкували і ми недавно ювілей Котляревського. Більша половина зібраних у сади польського театру не читала епохальної “Енеїди”, від якої числять початок нашої літератури, про особу Котляревського більш-менш нічого не знала, а спішила заповнити залу для національної маніфестації, або щоб задокументувати гідно 100-літню історію нашої літератури. Ювілей вплинув на піднесення національної свідомості як у нас, так і на російській Україні, святкований у Полтаві, але не спричинила його пошана для талану автора “Енеїди” (Труш, 1905, с. 82).

Висловивши такі полемічні думки, Ів. Труш все ж таки переконаний, що святкування ювілеїв потрібне, адже вони є своєрідною «маніфестацією вдячності» тій чи іншій видатній особистості. Водночас митець висловлює їй пересторогу у виборі постаті ювіляра, «...у невідповідній виборі чоловіка, якого мається окрузити німбом». «У нас спеціально статися знаменитістю дуже легко, – вважає митець. – Треба кинути по раз першим згадку про емансіпацію жінок піднести в сеймі, що східна Галичина, то наша земля... Писання новел і поезій робить чоловіка также національною дорогоцінністю». У фіналі статті, пригадуючи декілька штучно організованих ювілеїв, яких йому доводилося спостерігати, Ів. Труш підсумовує: «Так заслуженими ювілеями депреціонується святковане справді заслужених людей, які своєю силою інтелігенції і енергії справді піднесли українську націю і причинилися для її будучого щастя» (Труш, 1905, с. 82).

Цікаво, що в цьому ж номері «Артистичного вісника» у рубриці «Огляд», що супроводжувала всі номери часопису, Ів. Труш вміщує інформацію про те, що «Відділ товариства прихильників української літератури, науки і штуки іменував Івана Нечуя Левицького, при нагоді ювілея його 35-літньої літературної діяльності, членом того ж товариства» (Труш, 1905, с. 11).

Ну і наостанок вважаємо за необхідне навести ще один вислів Ів. Труша, вміщений на сторінках іншого львівського видання – «Літературно-науковий вісник»:

Навіть сама ідея про те, що театральним мистецтвом можливо заробляти гроші повинна бути відкинута людським розумом. Я згадую слова

Рьоскіна – і він був правий... Він якось написав мені, що я „*справжній художник*”. Вам не слід з цим погоджуватися. На мою думку, художник не взмозі один привнести свіжий струмінь у театр – лише людина, яка знаходиться на межі життя і смерті могла б цього досягти – позасвідомо (Труш, 1912, с. 306).

Звісно, у цих словах Ів. Труша простежується певна категоричність і навіть нотки відчайдушного песимізму. Втім, вважаємо, що вони є ще одним приводом до більш уважного та глибокого вивчення філософсько-мистецтвознавчих поглядів видатного діяча української культури.

Висновки. Аналіз низки дописів видатного українського живописця і літературного критика Ів. Труша, що були вміщені на сторінках львівського часопису «Артистичний вісник» на початку ХХ століття, дав змогу не лише виявити театрознавчий аспект теоретичної спадщини митця, а й актуалізувати його критичні погляди щодо виявлення та вирішення різноманітних проблем у галузі театральної культури. Особлива увага приділена тим матеріалам Ів. Труша, де чітко зазначені головні завдання та пріоритети, якими, на його думку, має керуватися національний театр, зокрема – його освітянська місія.

Джерела та література

- Труш, Ів. (1905). Від редакції. *Артистичний вісник*. Зошит I. С. 2.
- Труш, Ів. (1905). Дві роботи. *Артистичний вісник*. Зошит II. С. 7.
- Труш, Ів. (1912). Джон Рьоскін. *Літературно-науковий вісник*. № 60. С. 306.
- Труш, Ів. (1905). Наш проєктований театр. *Артистичний вісник*. Зошит VII. С. 33-34.
- Труш, Ів. Новий театральний будинок і вигляди на будуче. *Артистичний вісник*. Зошит V. С. 49-50.
- Труш, Ів. Огляд. *Артистичний вісник*. Зошит VIII. С. 83.
- Труш, Ів. Потреба українського музею. *Артистичний вісник*. Зошит VI. С. 65-66.
- Труш, Ів. Ювілей. *Артистичний вісник*. Зошит VIII. С. 81-83.

References

- Trush, Iv. (1905). Vid redaktsii [From the editorial office]. *Artystychnyi visnyk*. Zoshyt I. S. 2. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Dvi roboty [Two works]. *Artystychnyi visnyk*. Zoshyt II. S. 7. [in Ukrainian]

- Trush, Iv. (1912). Dzhon R'oskin [John Ryoskin]. *Literaturno-naukovyi visnyk*. № 60. S. 306. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Nash proiektovanyi teatr [Our projected theatre]. *Artystyctnyi visnyk*. Zoshyt VII. S. 33-34. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Novyi teatral'nyi budynok i vygliady na buduče [The new theatre building and prospects for the future]. *Artystyctnyi visnyk*. Zoshyt V. S. 49-50. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Ohliad [Review]. *Artystyctnyi visnyk*. Zoshyt VIII. S. 83. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Potreba ukrains'kogo muzeiu [The need for the Ukrainian museum]. *Artystyctnyi visnyk*. Zoshyt VI. S. 65-66. [in Ukrainian]
- Trush, Iv. (1905). Yuvilei [Jubilee]. *Artystyctnyi visnyk*. Zoshyt VIII. S. 81-83. [in Ukrainian]

Nataliia Vladymyrova

The Iv. Trush literary and critical heritage: theatrical aspect

Abstract. The article deals with the literary and critical heritage of the famous Ukrainian artist and critic Ivan Trush (1860-1941). The emphasis is placed on the artist's articles published in the journal "Artistic Bulletin", which allow us to reveal the theatre studies aspect of his critical heritage. An analysis of numerous publications and reviews by Ivan Trush shows that he clearly saw the problems and obstacles that hindered the development of Ukrainian theatre. He tried to make a comparative analysis of its activities with foreign groups, in particular, Polish companies. Trush was particularly interested in the issue of including works by foreign playwrights in the repertoire, which, in his opinion, posed certain challenges for Ukrainian theatre actors.

These productions required more funding for theatre companies, which would have provided both sewing and maintenance of actors' wardrobe and their fees. The situation around this issue at the time caused the artist to reflect bitterly on the further dynamic development of Ukrainian theatre, which, he was convinced, could contribute to the rise of national culture and the nation's self-awareness. The article also emphasises the author's polemical thoughts, which clearly resonate with certain social and artistic problems of our time.

Keywords: Ivan Trush's literary works, national culture, Ukrainian theatre, drama, museum work, educational mission.